

De vader van Permeke

Op het ongemeen stemmig Protestants kerkhof aan de Caio Sestio te Rome staat een grafzerk met een kort Latijns opschrift dat, vertaald, luidt: „De zoon van Goethe”. Iedereen weet wie hier bedoeld is, zonder de man in kwestie te kennen. In diezelfde zin is Henri Permeke „de vader van Permeke”, want wie 'Permeke' zegt, denkt automatisch aan Constant, niet aan Henri, noch aan een van diens schilderende kleinzoons.

Eind november 1891 komt Henri Permeke met zijn klein gezin — vrouw en één kind — te Oostende wonen. Een tweeslachtig leven van artistiek bohémien enerzijds en van plichtsbewust gezinshoofd anderzijds lag nu definitief achter de rug. Een ware metamorfose zou zich nu in de vader van Constant Permeke voltrekken: minder bohémien, méér plichtsbewust gezinshoofd. Een evolutie naar een enorm zelfbewust kunstenaar, die graag uitpakte met zijn titels van kunstschilder, restaurateur, en vanaf 1897 ook graag liet horen, dat hij conservator was van het Museum voor Schone Kunsten te Oostende.

Maar wie was nu toch 'vader' Permeke? De vroege biografen van Constant (Stubbe, Haesaerts, Avermaete) spreken slechts heel terloops over hem, ietwat ontwijkend en in alle geval zonder veel kennis van de juiste biografische gegevens. Hun onjuistheden vinden we terug in kunsthistorische naslagwerken en ze zullen wellicht nog decennia lang meege-sleept worden.

Henri Permeke werd op 25 augustus 1849 te Poperinge geboren. Zijn vader Pierre-Jacques (1810-1880) was glaswerker en huisschilder. Moeder heette Nathalie Van Haelewyn. Het gezin telde twaalf kinderen en had het bijgevolg niet breed. Over de jeugdijaren van Henri Permeke is weinig bekend. Als jongvolwassene moet hij met wisselend succes tal van baantjes gehad hebben, hoogstwaarschijnlijk ook in het ouderlijk schildersbedrijf. Alleszins beheerste hij het schilderen van hout- en marmerimitatie, want later zou hij er onderricht in geven aan de Oostendse schilderschool. Pas omstreeks 1874, vrij laat dus, volgde hij de leergangen aan de Brusselse Academie voor Schone Kunsten. De gemeente Poperinge kwam financieel tussenbeide in de bekostiging van zijn studies. Tijdens zijn studie jaren te Brussel, was hij in 1876 medestichter van 'L'Essor', een vereniging die tot doel had leerlingen en oud-leerlingen van de Brusselse academie te verenigen en hun gemeenschappelijke belangen te behartigen.

Andere leden van 'L'Essor' waren ondermeer A. Baertsoen, J. Dillens, J. Delville, R. Wijtsman, J. de Lalaing en F. Khnopff.

In die jaren moeten er ook hechte vriendschapsbanden ontstaan zijn met de marineschilder Louis Artan, al vinden we in het voorhanden zijnde biografisch materiaal van beide meesters daarover niets terug. In elk geval werd Henri Permeke op zijn wens, naast Artan begraven op het kerkhof van Oostduinkerke (1912). Of hebben we hier wellicht alleen met een weinig mythevorming vanwege Henri Permeke, in betrekking tot een artiest die hij zeer bewonderde, te maken? Het blijft een open vraag.

Constant Permeke en zijn ouders. (Foto: Antony, Oostende).

Uit 1877 dateren schilderijen als *Het Strand te Oostende*, *De Kursaal te Oostende in opbouw* en *Poperinge na de hopenpluk*. Laatstgenoemd schilderij werd voor 1.200 fr. aangekocht door Permeke's geboortestadje.

In 1878 verbleef hij een tijdlang te Amsterdam. Leopold II kocht in hetzelfde jaar zijn schilderij *Oostende bij regenweer*, naar aanleiding van een groepssalon ingericht door 'L'Essor'. Nog in 1878 ontstonden de schilderijen *De Schelde te Burcht*, *De Broeltorens te Kortrijk* en *Oudenaarde tijdens de overstroming van 1877*. Met dat laatste won hij een bronzen eremetaal, tijdens een tentoonstelling te Sydenham (G.B.). In 1879 beëindigde hij zijn studies aan de Brusselse Academie. Begin 1879 verhuisde hij naar het pittoreske Scheldedorp Burcht, niet ver van Antwerpen, waar in die jaren kunstenaars als Camille Van Camp en Euphrosine Beernaert menig prachtig Scheldegezicht schilderden. Waarom Permeke's keuze uitgerekend op Burcht viel, blijft een onopgelost raadsel. In het Salon van 1880 en dat van 1881 stelde hij respectievelijk een *Schelde bij hoog water* en een *Hoekje te Burcht*. *Schelde* tentoon. In 1882-83 maakte hij een lange reis langs

Vlaamse en Nederlandse kusten en waterlopen. Dat alles gebeurde met het tot woonboot ingerichte boeierjacht 'Artis Amor', tevens zijn atelier. De woonboot was versierd met marines van eigen hand, o.a. met het tafereel *Aanlegplaats te Burcht*.

Op 3 september 1883 huwde Permeke te Burcht met Stéphanie Buytaert (1843-1925), dochter van de lokale gemeentesecretaris Petrus Buytaert. Wat erg eigenaardig is: kort na zijn huwelijk liet hij zijn vrouw alleen in Burcht en ondernam een twee jaar durende Italiëreis. Zoon Constant werd in juli 1886 te Antwerpen geboren. In de jaren na de Italiaanse reis, woonde het gezin achtereenvolgens in de Zilversmidstraat 13 te Antwerpen (1886-1889), Kerkendam 3 (nu Kerkstraat) te Burcht (1889-1891). In 1891 verliet het gezin definitief de Schelde en kwam naar Oostende, Zuidlaan 59, nu Alfons Peeterslaan. Wat de echte redenen waren om in Oostende te gaan wonen, bleef onbekend. Wel kende Permeke de stad reeds lang, blijkens de titels van zijn schilderijen uit de jaren zeventig. In Oostende ontstonden tal van marines en strandtaferelen, gezien zowel te Oostende, als te Nieuwpoort en Heist. Ook schilderde hij gezichten langs het Kanaal Oostende-Brugge, alles in een gewetensvolle realistische stijl, gebaseerd op zorgvuldige potloodschetsen.

Vanaf de vroege jaren negentig ondernam Permeke stappen om schilderijen behorend tot het patrimonium van de Stad Oostende te mogen restaureren. Zo herstelde hij decoratieve schilderijen uit de Kursaal, religieuze werken uit de Sint-Petrus- en Sint-Pauluskerk en uit het Duinenkerkje, en talloze schilderijen uit de stedelijke verzameling. In 1894 was hij samen met James Ensor en heel wat lokale artiesten en architecten, medestichter van 'Cercle des Beaux-Arts d'Ostende'. Die vereniging richtte enkele belangrijke zomersalons in te Oostende, maar het initiatief bloedde na enkele jaren dood. Voor een stand op de wereldtentoonstelling 1894 te Antwerpen bestelde de stad Oostende vier houtskooltekeningen bij Permeke. Op een artistieke manier werden didactische tabellen betreffende het havenverkeer, de visverkoop en de bevolkingsaan groei van de stad weergegeven.

In 1897 werd Permeke aangesteld als conservator van het Museum voor Schone Kunsten te Oostende. Financieel was het ambt niet zo begerenswaardig, maar toch vervulde Permeke plichtsgetrouw zijn taak. In 1897 verscheen een museumcatalogus door hem samengesteld, een echt model naar de normen van die tijd. Met de beperkte middelen die hem ter beschikking stonden, voerde hij een knappe aankooppolitiek, georiënteerd op de 19de-eeuwse Belgische kunst. De belangrijkste aankopen betroffen ongetwijfeld James Ensor: de reeksen etsen, compleet tot 1901, en schilderijen als *Zieke Dompelaar die zich warmt*, *Stilleven met vlees* en *Betoverend Meubel*; ook werken van Anna Boch, Emile Bulcke, Louise de Hem, Theo Hannon, Léon Herbo, Maurice Hagemans, Ferdinand Khnopff, Frans Mortelmans, Isidore Verheyden en Rodolphe Wytman.

De grote tentoonstellingen werden in de Kursaal gehouden, waar een speciale infrastructuur daartoe bestond. Als conser-

vator zette Permeke in het Oostends museum regelmatig kleine groepssalons op touw n.a.v. Kerstmis, Pasen of Pinksteren. Bevriende kunstenaars als daar waren Felix Buelens, Emile Bulcke, Jan de Clerck, August Musin of Emile Spilliaert namen eraan deel. In zo'n salon toonde Permeke volgende vier schilderijen: *Visserskreek te Oostende*, *Ebbe te Gravelines, morgen*, *De Oude Maas te Dordrecht* en *Het kanaal Oostende - Brugge nabij Passendale*.

Permeke was daarenboven van 1898 af als docent verbonden aan de Oostendse Nijverheidsschool, disciplines 'hout- en marmerimitatie' en 'ornamenttekenen'. Hij bekleedde zijn conservatorsambt en zijn leraarsfunctie tot aan zijn dood. Carlos Loontjes volgde hem op als conservator. Veel noemenswaardigheden zijn er voorts niet te melden. Schilderen en tentoonstellingen kwamen op de eerste plaats, alsook het restaureren, hetgeen een extra-inkomen opleverde.

In 1901 deed Permeke mee aan een salon van marineschilders in de Oostendse Kursaal. Zijn schilderijen prijken er naast zeegezichten van Meunier, Cassiers, Hannon, Halle, Musin e.v.a. James Ensor merkte nuchter op: „Permeke croque toujours prestement des bateaux croustillants”. („Permeke schetst knap en gezwind de knappende boten”). Twee jaar later kocht de stad *Haven van Oostende bij naderend onweer*. Het schilderij werd door brand vernield in 1940. Naar het zomersalon van 1902 in de Oostendse Kursaal stuurde Permeke een viertal schilderijen, waarvan drie met uitgesproken maritiem karakter: *Nadering van de Storm*, *Kanaal te Oostende*, *De Schelde te Burcht bij winterweer*, naast *Ruïnes te Orval*.

Henri Permeke. (Foto: Antony, Oostende).

Inmiddels was kleine Constant opgegroeid in de geur van olieverf en terpentijn en in contact met de bonte kunstenaarsbent in het Oostende van toen, aangevoerd door James Ensor.

Na de Gemeenteschool en het Atheneum te Oostende te hebben doorlopen, kwam Constant in 1903 in de Academie van Brugge terecht, een weinig vooruitstrevend instituut in die jaren. Leon Spilliaert had het er een paar jaar vroeger ook al vlug bekeken. We menen Constants debuut als exposant in 1905 te mogen plaatsen, namelijk tijdens een beperkt salon van Oostendse kunstenaars, georganiseerd door de 'Société Littéraire'. Constants inzendingen kregen een positief onthaal. In het locale blad 'Le Carillon' kunnen we de volgende tekst lezen, die de stijl van Constant omschrijft, aldus Willy Van den Bussche, en waaruit we kunnen afleiden dat Constant systematisch brak met de traditionele schilderwijze zoals deze van zijn vader: „... vooruitgang bij de oudere en inspanning bij de jongere generatie. Er zijn niet zoveel jongeren, er is Constant Permeke, Jean de Clerck, weinig meer. Eerst genoemde stelt verscheidene doeken ten toon: Boten aan de kade, Brug te Brugge, Platboomd vaartuig op het kanaal, enz... die werken lijken onvoldragen; blijkbaar beheerst de schilder nog niet de juiste kleurstelling, die in menig proef-stuk te weinig precisie toont; het spel van licht en schaduw getuigt niet van een welbepaalde visie. Nochtans laten de werken van de jonge Permeke het beste verwachten, niette-

genstaande de gebreken, en we wensen dat hij ertoe komt zich een plaats tussen de kunstenaars te veroveren, want hij heeft talent...” Ook in 'L'Echo d'Ostende' krijgen we een confrontatie van beide schilders waarbij opnieuw wordt gewezen op de gedurfde interpretaties van Constant: „Constant Permeke en Henri Permeke zijn, vermoed ik, de namen die men onderaan enkele doeken dient te ontcijferen en het onthouden waard zijn. De werken van eerst genoemde treffen door een ver doorgedreven gebruik van violet en een gewaagde interpretatie van de regels van het perspectief, de werken van laatstgenoemde door een eenvoud en waarachtigheid van toon, die mijn profane geest bekoren”. (Originele tekst in het Frans. W. Van den Bussche, H. Permeke, p. 25).

In 1905 startte de vereniging 'Ostende Centre d'Art' met zomersalons in de Kursaal. In 1905 en 1907 behoorde Henri Permeke tot de exposanten, die overigens het kruim van de toenmalige Belgische artiesten groepeerden. In 1907 was ook zoon Constant vertegenwoordigd met een werk: *Ochtend in Mei*. Van zijn vader hingen er toen twee houtskooltekeningen, een gezicht op de vijver in het Maria-Hendrikapark. Op de rugzijde van dit werk weer zo'n staaltje van zijn zelfingenomenheid: „Au Parc Marie-Henriette. Fusain-dessin original et unique par Henri Permeke, 59 Bould. du Midi, Ostende”.

Het oplappen van schilderijen voor partikulieren was blijkens een brief van Constant aan zijn vriend Robert Aereens,

Henri Permeke: *De Schelde*, 1891.

Henri Permeke: *Badkarren op het strand*. 1880. Olie op paneel. Oostende, Museum voor Schone Kunsten.

een welkome aanvulling van het gezinsbudget. In die tijd barst voor goed de generatiekloof tussen vader en zoon open. Constant, op dat moment student aan de dynamische Academie voor Schone Kunsten te Gent, had in dat boeiend milieu, onder de bezieling van leraar Delvin, tal van vooruitstrevende kunststudenten leren kennen: de gebroeders De Smet, Fritz Van den Berghe... Ook hij kweekte vrije ideeën over schilderkunst en wou onafhankelijk tegenover de traditie aan het werk gaan. Dat zoeken naar zelfstandigheid duurde tot na de eerste wereldoorlog. Er was ook de amoreuze relatie met Marie Delaere, die later zijn vrouw zou worden. Twee dingen die zijn ouders tegenzaten. Vader was blijkbaar zijn eigen avontuurlijke jeugd vergeten. In maart 1908 zet Constant de grote stap: hij verlaat het ouderlijk huis en neemt zijn intrek in kamers op de visserskaai, waar vóór hem ook Leon Spilliaert zich een atelier ingericht had. Nog hetzelfde jaar komt Gust De Smet er een tijdje inwonen. Aan zijn vriend Robert Aerens schreef Constant op 21 augustus 1908: „Meer dan ooit zet ik door, om mijn doel te bereiken. Alleen ikzelf zal dat beoordelen. Wij, de nieuwe generatie, moeten ons voorbereiden op een heel nieuw leven, ons leven, een leven dat zich opdringt...” In dezelfde brief zegt hij ook: „Ik vertoef thans in Snaaskerke, een mooi dorp in de Noordelijke streken, opvallend door zijn Romaans torentje en indrukwekkend door zijn vredig leven... Ik hoop me hier voor enige tijd te kunnen vestigen, om studies te maken bij grijs weer, want dan zijn de witte partijen veel delikater, en ik haast me daaraan toe te voegen, dat haast alle muren hier wit zijn, zelfs de muren van de kerk. Ik heb altijd met veel genoegen in grijsen geschilderd, een gamma, waaraan ik vanuit mijn diepste

gevoelens gehecht ben, en weet dat ik ze hier gevonden heb”.

(De originele brief is in het Frans geschreven). Niettegenstaande meningsverschillen onderneemt Henri in 1909 toch nog stappen ten gunste van zijn zoon: hij richt zich tot Paul Lambotte, directeur bij het Ministerie van cultuur, in de hoop subsidies voor Constant los te krijgen.

In deze bijdrage waarin we biografische gegevens van Henri en de jonge Constant Permeke verweefden, komt tot uiting in welk milieu, in welke geest Constant Permeke opgroeide en zijn eerste artistieke indrukken opdeed. Thuis ontving hij de elementaire inwijding in de schildertechniek. Maar met vaders visie op de kunst kon de opgroeiende Constant niet akkoord gaan. We zien hoe hij zich al in 1903-1905 stilaan tegen het realisme afzet. Misschien heeft die afkeer zijn opvlucht naar vernieuwing nog versneld, zonder dat hij in den beginne wist waarop het allemaal zou uitlopen.

Norbert Hostijn

Literatuur

- H. Permeke, *Catalogue descriptif illustré*. Casino (Hôtel de Ville), Oostende, 1897 - C. Loontjens, *Catalogue illustré et annoté des oeuvres et des antiquités réunies à l'Hôtel de Ville*, Oostende, s.d. - Ph. Van Hille, c.s., *Onze kwartierstaat*: Constant Permeke, in *Vlaamse Stam*, 1966, 239-241 - R. Avermaete, Permeke, Brussel, 1970 - W.G. Flippo, *Lexicon of the Belgian romantic painters*, Antwerpen, 1981 - P. en V. Berko, *Dictionnaire des peintres belges nés entre 1750 et 1875*, Brussel-Knokke, 1981 - N. Hostyn, *Vergeten Oostendse kunstschilders*, XVI, Henri Permeke, in *De Plate*, 1981, 113-115, 144-146, en 190-193 - N. Hostyn, Henri Permeke, in *Nationaal Biografisch Woordenboek* - N. Hostyn, *Schone Kunsten te Oostende 18de & 19de eeuw*, in *Oostende. Kruispunt van Europa. Een koninklijke stad*, Knokke, 1985 - W. Van den Bussche, Henri Permeke, in *Neptunus, Info-marine*, 30.2.1982-83.